

NÉP ÉS NYELV

I. ÉVF.

3. SZÁM

1941. MÁRCIUS

A tabajdi gatyás költő.

(Rádióbeli fölolvadás.)

Az én fehérmegyei szülőfalumnak, Tabajdnak népe a háború előtt még nem szégyelte a népviseletet, sőt büszke volt, hogy a bicskei piacon meg a fehervári vásáron mindenki megismerte a tabajdi embert lajblijának két sor gülügombjáról. Sohár Béla bátyámnak, aki Feherváron volt törvényszéki bíró és a pártatlan magyar bíró mintaképe volt, ötven éves pályája alatt egyetlen részrehajlása az volt, hogy ha a tanuk között két sor gülügombos mellényűt látott, annak minden szavát készpénznek vette! Mivel-hogy Béla bátyám Tabajdon töltötte ifjúkorát, s jól tudta, hogy a tabajdi ember nem hamis ember. Kanyargós beszédű ugyan, mi-ek is a szóval sietnünk, hiszen abban nem ver benn az esső, mint a szénagyűjtésben, de akármerre kanyarog is a tabajdi ember szava, az a szívével, a gondolatjával mindig megegyez.

Nekem is igazat köll hát mondanom, mikor Kis Bátori József-ről szólok, Tabajd egykori gatyás költőjéről. Hiszen az én tabajdi kortársaim, a Sásko Lajos (azóta már nem szélső ház az övéké, sok épült azon túl is a falu végén) meg az Árki Józsi (ugyan már régóta József) meg a Német János (aki a legszőkebb leányt vette el, a Sásko Esztlit) ezek mind, meg a többi is szintén jól emlékezhetnek még Kis Bátori Józsefre, s ellenem vallának, ha nem igazat mondanék.

Node kanyarodjunk vissza a tabajdi viseletre meg a „gatyás költő” címre.

A nagy háború előtt még dehogy röstelték volna a tabajdiak nyáron gatyában járni. Persze jó bőben, szépen ráncba szedettben. Szép *vésárnopi* reggeleken ki volt feszítve a kötél az udvaron, azon ráncolta az ura gatyáját a menyecske, legény fiáét az anyja. Szűk gatyában csak a svábok jártak fősvénységből, meg az öreg Harmath fűkaszá-láskor kevélységből. Az öreg Harmath tudniillik nemes ember volt, de bérese nem volt, maga kaszált: magad uram, ha szógád nincs! Kaszálni csak gatyában esik kézre, de hogy mégis mutassa a nemzeti rangot, hát azért hordott szűk gatyát. Rangját tartotta avval is, hogy soha nem mondta a kaszálatlanjára,

hogy aggatna benne a nagy *harmat*, nehogy tréfát csináljanak az ő nemesi nevéből a legények. Mindig úgy mondta: „Nagy a *jucsak*“, tudniillik *lucsak* — mert egy kicsit bizony selypített, ámbátor — nemes ember lévén — olyan szép szakállt hordott, mint egy negyvennyolcas honvédtábornok.

Emlékeznek még a tabajdiak az öreg harangozóra, Harsányi Istvánra is, aki őrmester volt a szolferinói csatában. Ennek az apja is harangozó volt, a még öregebb Harsányi István: az volt az utolsó fehérmegyei földműves ember, aki még tartotta azt a régi szokást, hogy soha életében nem volt a szárán nadrág, sem a fejében kalap. Télen-nyáron báránybőr sapka, télen-nyáron egy szál gatyá!

Komoly ember volt, nagyon is komoly. Özvegységre jutván újra házasodott, mert hiszen rendes embernek köll asszony a házhoz, persze nem játékra, hanem levesfőzésre. Egy ünnepnap azonban, amint benyit otthon, se leves, se asszony. Már mint hogy volni volt asszony, de elbújva a kemence mögé. Onnén csintalankodott elő a következő hiábavaló szavakkal:

— Keressen meg kee!

— Keressen meg a kereső fene! — no ennyi volt a férjem uram válasza.

Ebből az igaz történetből is megtanulhatjuk, hogy a komoly méltóság és a gatyaviselet nagyon összefér.

Nem volt hát abban semmi tréfa, semmi maga-gúnyolása, hogy Kis Bátori József, a kinyomtatott verses füzetéin ezt tétette neve alá: „gatyás költő“. Mások is, akik ismerték — pedig nem egy vármegyében ismerték — nem megvetésből, hanem dicséretből tisztelték „gatyás költő“ nevezettel. Ez csak megkülönböztetés volt a nadrágos költőtől, nagyobb iskolákat is jártaktól. Nem kisebbség, hanem dicsőség, hogy valakinek a tabajdi iskola is elég arra, hogy verset tudjon írni, könyvet tudjon szerkeszteni közönséges szegény gatyás ember létére is.

Még pedig olyan verseket, olyan könyveket — no most az ország irodalomtudósainak szólok — olyanokat írt, melyek népművelés-történeti és műfaj-történeti szempontból is figyelemre és följegyzésre méltók.

Jól tudják azt a népkönyvtárak intézői, milyen nehéz eltalálni, mi kell a magyar faluk olvasóközönségének. Körülbelül úgy van, hogy minél inkább célozzák, annál inkább hibázzák. Egy felvidéki barátom, aki a csehek alatt a magyar népművelés apostola volt, úgy jellemezte a népkönyvtárak töltelékének nagyobb részét, hogy némelyik könyvnek a levelei közé *van* dugva szafaládébőr, némelyiknek pedig *nincsen*. Amelyikben van szafaládébőr, az — köll a *kutyának*! Amelyikben *nincsen*, az — a *kutyának se köll*!

Nagy érdeme volt hát Kis Bátori Józsefnek, hogy ő, bár egyetlen népművelési ankéton sem vett részt, mégis a könyvecs-

A napszámos gatyás
kis költő munkája,
Filokszeréről írott
kis könyvét ajánlja.

Irta

K. BÁTÓRI JÓZSEF GATYÁS KÖLTŐ
TABAJDON.

1892.

→ UTÁNNYOMÁS TILTATIK. ←

kéivel kedvébe tudott jutni négy vármegye népének is. Téli ráérő időn a Buda felé való vidéktől Komáromig, Esztergomig eljárt hol ő, hol fiai közül a rideg özvegy Józsi. Tele a tarisznya a verses füzetekkel induláskor, ezüst hatosokkal hazatéréskor. Számmer Imre úr, a fehérvári könyvnyomtató és kalendáriumkiadó, *drágásson* nyomta a gatyás költő maga költségén kiadott műveit, hiszen a versek még a szerző rajzolta képekkel is cifrázva voltak: de azért még sem fizetett rá Kis Batori József. Még haszna is volt, pedig az ő munkáiból nem rendelt az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter népkönyvtárak számára. Irigykedve mondták is a jégvágók, hogy a bodajki barátok meg a Kis Batori könnyen keresik a pénzt.

És ne gondoljuk, hogy Kis Batori József valami betyárhistóriákkal vagy csiklandós nótákkal tett szert közkedveltségre. Nem mérget árult, mint az amerikai gyilkossági regények meg a pesti éjtszakák kupléi. Ő, hogy ilyen hivatalos lapossággal fejezzem ki magamat: mindig keresztyén, nemzeti alapon állott. Népbeli felei számára nem rontó, hanem építő irodalommal szolgált.

Már a török világban, régi verses krónikaíróinknak, Tinódi Sebestyénnek idejében, megkülönböztet az irodalomtudomány két-féle versmondót. Az egyiknek csak az volt a célja, hogy a csap-szék ittas vendégei minél nagyobbat nevéssenek. Ezért a szava gúnyolódó, mást is, magát is kicsúfoló. Az ilyennek nemcsak beszédén, hanem személyén is mulattak, vastag tréfákat követtek el vele, néha jól hátba is vagdosták. Ezeknek a régi bohóckodó énekmondóknak volt a lelki utódja a szintén mult századbéli Hazafi Veral János, kit nem is a komoly nép, hanem a városok pajkos deáksága kedvelt és üzött belőle bolondot.

A török világban is voltak azonban olyan magyar versszerzők, akik a prédikáló papoknak világi segítsége voltak a keresztyén hit és jó erkölcs terjesztésében. Ilyen volt maga a mohácsi veszedelem után működött Tinódi Sebestyén (a mostani Nemzeti Színház előtt áll a szobra, ahol a matyó hímzéseket árulják, meg rajta van a papiros ötpengősön is), és ilyen jámbor volt annak az egész XVI-ik századnak, melyet az irodalomtudomány a reformáció korának nevez, sok-sok versszerzője. Ezek a templomon kívül, mulattatva töltötték be azt a nemes földadatot, melyet oktatta teljesítettek a keresztyén prédikátorok a templom falai között. Ennek a komoly erkölcsi fölfogású, istenes régi irodalomnak folytatója Kis Batori József. Ebben a XIX-ik századi földművesek földműves-költőjében megvan a XVI-ik század irodalmának egyszerű verselése, ősi módon cico-mátlan kádenciái, oktatni, használni akaró szelleme, itt-ott szemérmes humora, a hallgatókkal közvetlen kapcsolatot éreztető előadása, tárgyválasztásban a közönséget érdeklő eseményekhez, nem a képzelt, hanem — Tinódi szavai szerint — a lett dolgokhoz való ragaszkodás, adatszerűség, a biblia és zsoltár

szövegének találó alkalmazása, világi áldásért Istennek hálaadás, mindenek fölött pedig Isten csapásaiért önnön bűneinknek vádolósa, Istenhez való térésre intés — tökéletesen a XVI-ik századi prédikátorok és deákok régesrégi verseihez hasonlóan.

Ezer-nyolcszáz-hetvenhétbe'
Áldás szállt égből a földre;

— — — — —
Látni oly nagy kazalokat,
Soha nem láttunk olyakat,
Tabajdon hogy raktak volna,
Ebbe' vagy a mult századba.
Ha a felhő lejjebb jönne,
Meg is akadna tán benne.

Igy kezdi a gatyás költő a verset, és így végzi:

Azon elvett jókért, ha kimégy a kertbe,
Kazaljaid közül tekints föl az égre,
Kapszold össze a te porlandó kezedet,
A sok elvett jókért áldjad az Úr Istent!

A szérűskertek helyett — vagy amint Tabajdon mondanák: „szűrük mellett” — azonban mégis csak szívesebben járta Kis Bátori József a szőlőhegyeket, a diófák közül fehérlő présházakat — vagy amint Tabajdon mondják: „féhaj”-okat. Szántás-vetésnél kedvesebb munkája volt a szőlőmunka. Legszebb is az: Cícero, a régi rómaiak ékecsszóló főembere, a szőlőművelést tartotta a legnemesebb mulatságnak: még öreg korunkban is újíton újítja kedvünket. Kis Bátori József sokáig volt a mi vincellérünk, később pedig a Felső Szőlőhegynek becsületes hegypásztora; ötven esztendő szomorú messzeségéből még most is hallok hegyőrző sipjának vidám rigófüttyét. Egyik verse pedig, mely az 1878-iki „Bő bortermésről” szól, mihelyt rhythmusának kerekai megindulnak, menten elszállít engem a tabajdi hűss féhajokba „pinceszérőnyi”.

„Pinceszerezés” nyelvjárástanulmányi száraz és tökéletlen meghatározás szerint: „Szőlőhegyen présházban férfiaknak borozgatással és társalgással való szórakozása”. Tökéletlennek azért tökéletlen az ilyen meghatározás, mert a pinceszerezésnek vagy rövidebben: pinceszernek igaz mivoltját, a melegséget, békességet, ártatlan vidámságot, magyar életbölcsséget — nem, nem, ezt a legnagyobb fró sem tudja pennájával megírni, hacsak tabajdi hegypásztor nem volt.

Amint a hajdani világ görög és deák költői a természet ölen a természet egyszerű fiait ábrázolják, azok kecsketéjjel csábítgatják egymást, a gatyás költő versének személyei azonban jó borral kínálkoznak. Már pedig a kettő között nagy a rangkülönbség.

Egyszer Marosi Péter uramnak valami gazdatanulmányi kiránduláson mutogatták egy sváb kisczarda aranyérmes kecskéjét — tíz-e, húsz-e, száz-e? ...nem is tudom, mennyi rengeteg liter tejet adott napjában. Evvel a példával a kalauzoló jegyző úr kedvet akart kelteni a tabajdiakban a kecsketenyésztésre. Marosi uram azonban ezt kérdezte:

— Mekkora a szőlőhegy *ünálluk*?

Bevallották, hogy olyan nincsen.

— Gondoltam — felelte csöndes mosolygással, melyre még bizonyosan emlékeznek az öregebb tabajdiak — gondoltam, mert akinek szőleje van, az nem fej kecskét.

De, — hogy komolyabban szóljak — művészi szemmel nézve az ókori görög és római költők pásztorábrázolásaiban nem is az a hiba, hogy kecskét fejnek, hanem az, hogy a kecske-fejőkről el kellene hinnem azt is, hogy nagy irodalomismerők és földrajztudósok is. Annnyira tele van a szájuk divatos írók és távoli vidékek, városok nevével. Mert hát azokat az idilleknek nevezett híres költeményeket, melyek egyszerű pásztorok egyszerű életét festenek, a szerzők a nagyvárosok gazdag urai számára írták, akik nem ismerték, de nem is akarták ismerni a népet, s annak csak olyan mesterkélt képére vágytak, mely a színérezékét veszített városinak kellemes ugyan, de az igaz színekre vágó műértőnek bántóan hamis. Ha Petőfi Pusztájában télen a béres, míg az istálló küszöbére tett leveles dohányját nagyjából vágogatja, közben a Pilvax-kávéházi írókat emlegetné, avagy ha János Vitézben nem volna Franciaország Indiával határos: bizony ez a költőiség rovására menne.

A kétezer éves görög és római pásztor-idilleket, melyek hát maguk is az élettől eltávolodottak voltak, a tizenkilencedik század francia és német írói tovább utánozták, bennük a népi alakokat még jobban meghamisították, ellimonádésították. Minálunk magyaroknál is Kölcsey Ferenc, a Hymnus szerzője, egyik irodalomtudományi értekezésében fölemelte már intő és tiltó szavát, hogy ha nemzeti költészetet akarunk, akkor ne tömjük tele verseinket görög és latin hegyi pásztorokkal és kecskelábú pogány isteneikkel. „Melyik magyar ismerjen — úgymond — saját mezeire, ha rajtok Pán fújja a sípot s Tytirus hajhássza bárányait?”

Nos, Kis Bátori József nem olvasta ugyan Kölcseynek ezeket a szavait, de az ő versében amint Akáztási meg Venyegési meg a többi koma pinceszerez, nyomban rájuk lehet ismerni, hogy tabajdi magyarok. Nem arról beszélgetnek, hogy hány gödölyével lehet a leány hajlandóságát megnyerni, hanem hogy milyen ügyességgel lehet bő szüretet érni s milyen gondossággal lehet a tenger mustot edénnyel győzni. Így ez a magyar idill volta-képen tanító-költemény keretévé válik.

Hát hiszen római költő is írt kétezer évvel ezelőtt tanító-költeményt szántás-vetésről, szőlőfuttatásról, de az nem élő jele-

net és nem olyan tapasztalatszerű — Publius Vergilius Maróról szölok — mint Kis Bátori Józsefé. A gatyás költő tanító-költeménye elevenebb és tanulságosabb, mint a tógás költőé.

Hallgassuk csak.

A szőlőhegyen...

Akátzási Győző, Venyegési Vilmos,
Kedves jó komájuk, a Pökhendi János,
Együtt beszélgetnek, szerető jó komák:
Ennyi bor lett volna, sohasem hallották.

Akátzási Győző beszél és azt mondja,
Nyolcszázharmincnégiben sok volt, ő hallotta:
Még az öregatyja akkor gazdálkodott,
A szőlőmunkához nagyon sokat tudott;
Mert hisz csak a *munka*, az ám a valami:
Hogyan kell a szőlőt és mikép metszeni.

„Én is a tavaszon akképpen metszettem:
No a bő bortermést ugyan meg is nyertem.
Jövőre is számot tartok ám én sokra,
Mert ha majd metszenek, megnézem mind sorba
Embereim után, hogy hagyják a tőkét,
Kiről lemetélik a szőlővenyegét.

Mindig résut legyen metszve a bimbótul:
Mindjárt leszaladjon, a lé ha kicsordul;
A bimbóra soha ne folyjon a leve:
Ha ráfoly, megvakul, elvész a termése;
Azután hiába, hogyha kifakad is:
Már azután nem hoz csak egy szem szőlőt is!

Arra is vigyázok, mind úgy legyen metszve,
A béka ha rámegy, a hasát kiböckje.“

Most Akátzási koma után Venyegési koma veszi át a szót,
mégpedig oly szemléletesen, hogy magunk előtt látjuk méltóságos
mozdulataival, meggondolt, rátartó beszédjével:

Venyegési Vilmos így szól: „Hagyd el, komám!
Megszáradt a torkom, már nagyon ihatnám.

Hahaha, kiürült mind a három pohár,
Mostmár én beszélek, jó komáim, mingyár
De előbb kibúzom bajuszom csákóra,
Szakállom simítom le a dolmányomra.

Mondok most már én is, komáim, valamit:
Amint veszem észre, ti nem tudtok semmit.

Én mint Venyegési Vilmos csak azt mondom,
Akátzási komám szavát megcáfolom.“

A cáfolat pedig az, hogy mégsem 1834-ben termett a legtöbb bor a tabajdi szőlőhegyen, hiszen akkor még nem is volt úgy teleültetve, hanem hát még annál a régínél is több lett a bor 1878-ban, abban az irodalomtörténetileg fontos esztendőben, melyben Venyegési Vilmos az ő óbor ízű verseit ekképpen folytatá:

Mit gondolsz, jó komám, majd elment a hajam:
Alig szüreteltünk, mingyárt azt hallottam,
Megtelnek a hordók, hordót köll vásálni,
Mert már nem szedhetünk, nem tudjuk há¹ tenni.

A volt a szerencsém, pénz volt a kezembe',
Mingyárt el is küldtem hordót venni Pestre.

Kocsim, szekereim hordták a hordókat,
Mevették, csak kaptak,² újat, avéttakat.
De utóvégre a pénzből kifogytam:
A rossz hordókat is mind megcsináltattam.

Az is mind tele lett, mégis volt szedetlen,
Mondtam: szedjük kádba, belefér töretlen.³
A puttonyosoknak, szedőknek azt mondtam:
Egyetek, igyatok! s szállót bőven adtam.

De bizony a kádba mégsem fért ám bele;
Mondtam: a mink csak van, szedjük-vegyük össze.
Otthon a°szapuló, káposztás hordó is,
Kis dézsa, nagy dézsa, a mosó teknyő is,
Hozzátok el, csakhogy edénybe szedhessük.

Igy lett vége nálunk a nagy bő szüretnek,
Még Mindszent nap után is szüretelgettek...”

Most meg a neve szerint is hetykébb Pökhendi János juttatja a komák eszébe az italt, de még új nótát is mond. Nem a külükba bújt leányról, Amaryllisról, hanem a boszniai háborúról, még pedig a „Töltsd teli, pajtás, poharad“ dallamára:

¹ = *hová* — tabajdiasan.

² Értsd: *ha* csak kaphattak. Rhythmus és népi mondattan: mind a kettő igyekezik itt a kötőszót elhagyni.

³ Rhythmustalan prosában: Mondtam, *hogy* szedjük kádba, *mert* belefér töretlen-ül.

Boszníának hegyes határát,
 Úgyszintén a Hercegovinát
 A magyar fiak összejárták,
 Szerencsésen meghódították.

Örül ennek magyar nemzetünk,
 Hogy győztes volt a hadseregünk;
 Én is összeütöm bokámat,
 Szép ráncos, sarkantyús csizmámat.

Venyegési Vilmos, jó komám,
 Megszáradt a torkom, ihatnám;
 Töltsed teli üres poharam,
 Egyet ugrom, most már hadd igyam!

Tetszik az új nóta a komáknak; jobban, mint a híres görög
 idillekben Menalkas éneke Daphnisnak, pedig Menalkas nem
 félelmetes katonákról zengett, hanem a bájos Milon fiúról, az
 émélyítő míveltségű költemény-juhászok kedveltjéről. Azt
 mondják a komák — a Menalkas énekére aligha mondanák:

Ezt a szép új nótát sohase hallottuk:
 Nemcsak a fülünkkel, szánkkal is hallgattuk.
 Mondd el csak mégegyszer, te Pökhendi koma:
 Mi is megtanuljuk, vagy leírjuk sorba.

Igen meg is akarja hálálni Akáztási koma, no bizony nem
 viaksszal kenetetett nádsípval, mint a görög idillekben szokás,
 hanem indul is már a pincébe:

Én hozok, komáim: vörös köll vagy fehér!
 Egy fertállyal hozok a szép új nótákér!

(Gyöngébbek kedvéért megjegyzem, hogy a fertály nem
 negyed liter, hanem az akónak egy negyede, tehát egy tízen-
 negyedfél literes sajtár.)

Most azután megint komolyra fordul a beszéd.

Szól Pökhendi János:

„No de jó komáim, ami igaz, persze,
 Hogy mindenféleképpen megvan az *ideje*.
 Még én nem is mondtam, hogy volt a szüretünk,
 De jól jártam, hogy oly korán megmetszettünk!

A szomszédjaimat én mind megelőztem:
 Még öt metszettek, én venyegét kötöttem.
 A zöld kapálását mindig úgy tétettem:
 Jó mélyen fölvész, mert én úgy szeretem.

És mikor irtattam, ott is első voltam,
Mikorra virágzott, már én megirtattam.

A kötözésével persze nem siettem,
Jól megnőtt a vessző, akkor kötöztettem;
Kötözőknek pedig komolyan megmondtam:
Hónalját vagy kacsát lecsípni nem hagytam

Tudjátok, komáim, kaccsba van az erő,
Ki azt leszedeti, borába' nincs erő,
Bővebben is terem, ami most is igaz,
A volt bő szüretnek egyik oka csak az.

A másik oka, hogy mi volt a plánéta,
A kalendárista, sok bor lesz, megírta.
Azért én hordókat előre vásáltam,
Szüretkor hordóból nem is volt hiányom.

Szedők, puttonyosok, azok se hibáztak,⁴
Jó kedvvel, vidáman: hujuju! kurjásztak;
Minden második nap jöttek muzsikások,
Ebéd után csárdást, cepedlit is jártak,
Este pedig mikor mentek volna haza,
Mindeniknek szöllőt adtam a kannába,
Mustot szájasokba, fazekakba adtam:
Főztek sok lekvárt, mézet! — noszogattam.

Hallott-e kee, komám, valaha oly szépet:
Sokan voltak, kiknek hogy egy szem se termett,
Mégis mind azok is lekvárt, mézet főztek,
Állani valót is sokat felkötöztek.

A kántálókna⁵ is ami edényt hoztak,
Csordultig töltöttem, úgy tovább ballagtak;
Kánász, csikós, borju-, tehéncsordás, ludas,
Amerre csak jártak, mindnyája volt ittas;
Ami edényük volt, az hamar tele lett.
Azután kántálni tovább nem lehetett!

De komáim, még én aztat nem is mondtam
Mily szép kitalálás, soha nem hallottam:

⁴ Hiányoztak.

⁵ Collegiumos városokban a kántálás (canto) a deákok házról házra való éneklése volt; élelmiszert kaptak érte a collegium konyhája számára. Szüretkor is úgy szedték a hegyen a mustot, szintén a collegiumnak. Falun a féhajról féhajra (= présház) járó pásztorok must-kéregetését hívták kántálásnak, bár ezek soha nem énekeltek. Hívták koléddálás-nak is (colligo).

Törkölös hordókat befenekeltettem,
A törkölt meg egy nagy gödörbe tétettem,

Higgyék meg, komáim, oly boraim vannak,
Büszke vagyok benne, még olyat nem itták:
Azokba' a régi törkölös hordókba',
Tiszta, jó zamatú borok vannak abba'...

És így tovább. Egyszerre azonban

Zörgetik az ajtót: talán jön valaki?
Kívülről így szólnak: Eressz be, Pökheni!
Ugrik az ajtóra nagy hamar Pökheni,
Kinyitja az ajtót, belép Dögőjhidi:
„Jó estét kívánok és jó beszélgetést!”
S kézszorítások közt tesznek nagy nevetést...

Dögőjhidi azonban (ez maga a jámbor gatyás költő) más hangot üt meg. Ne csupán az emberi munkának, jó metszésnek, korai irtásnak, minek, tulajdonítsák a bő szüretet, hiszen jég, zápor, fagy ellen semmi az emberi erő:

Lám ötvenkilencben milyen nagy zápor volt:
Szőlőt, mindenfélét mily nagyon elpacskolt.
Több deres és fagyos évekről nem szólok,
Csak a hatvanhatos évre ha gondolok:
Az északi szélnek fagyos fuvalása
Eljött és lefagyott szőlő fakadása;
Sok százak és ezrek akkor siránkoztak,
Sok keserű zápor-könnyeket hullattak;
Ne büszkélkedjék hát senki a munkába':
Haszontalanná lesz egy szempillantásra!

Az áldás Isten hatalmában van, öneki tartozunk hála-
adással munkánk haladásáért, hasznáért.

A nagy bő szüretért, amit emlegettünk,
Itt a boros hordók között beszélgettünk,
Szájunkba illik a szent Dávid zsoltára,
A CXVI-nak így van a sorába:

Mit adjak az Úrnak jótétiért,
A hálaadó pohárt én felveszem,
És az Úr jótéteményét hirdetem,
Szent nevét áldom segítségért

Még egy imádság is következik: „Nem az én gyorsalkodá-
somnak, koránkelésemnek, napestig való szorgalmamnak,

hanem szent Felségednek legyen érte örök dicséret és dicsőség! ...

Hiszen a görög és római idillek pásztorai is áldoznak isteneiknek, de ők már nem hisznek bennük, s az efféle istenek csak költői cicoma. Kis Bátori Józsefben azonban Istennek említése a magyar földművesnek világos értelméből és erős hitéből fakad. A gatyás költő előtt nem nyíltak meg a fényes termek, mint a régi pogány idill-írók előtt, de Kis Bátori József szavára templommá vált a pince és istentiszteletté a pincészer.

Részegségre csábító szeszpolitika és visszafelé elsülő szesztilalom között egyetlen helyes út az, melyre ez a tabajdi vincellér megírta pincészer igazít. Ugyanazt mutatja élő példában, amit négyszáz évvel ezelőtt Tinódi Sebestyén zengett lantján ekképpen:

Bátor igyunk az jó borban, jó kedvet végyünk,
Istenünknek, nemzetünknek csak mi ne vétünk:
Ha különben cseleköszünk, lelkünkben veszünk!

Borbőségről szólt Kis Bátori Józsefnek 1882-ben megjelent verses füzeté; tíz év múlva pedig, 1892-ben, már a fillokszéréről — vagy tabajdiasan: „Filokszérről“ — adja ki kesergő verseit; akkorra már az utolsó tőkét is kiette a tabajdi hegyről az a veszett francia féreg. (L. 67. l.)

Érdekes ez a szerzeménye is mindjárt a műfaj révén.

Tudjuk, hogy a verses halotti búcsúztató, melyben az elköltözött maga személyében búcsúzik hátrahagyott kedveseitől, valamikor nagyon népszerű volt. Általában úgy tudják, hogy ezt az alkalmi műfajt Csokonai Vitéz Mihály magas irodalmi színvonalra emelte a Lélek Halhatatlanságáról írott költeményében. Akik Csokonai költői példaképéről, Izsák község nagy szülöttjéről, Kecskemét város érdemes polgáráról: Mátyás Józsefről írott tanulmányomat⁶ ismerik, azok tudják azt is, hogy a búcsúztatónak irodalmivá tételében a szintén debreceni collegiumból kikerült Mátyás volt az első. Imé aztán, ezt a műfajt alkalmazza a halálba menő szőlőtőkékre igazi költői megsemmélyesítéssel, megható szeretettel az ő gyöngéd dajkálójuk, őrizőjük: Kis Bátori József vincellér és hegypásztor.

Említettem, hogy rajzokkal is ellátta verseit. Faragni is tudott: önála különbül nem teremteték oda a fekvő pászorkutyát a bot fogantyújára, sem pedig bögösebb sujkoló menyecskét a sujkoló fára nem metszettek. Megrajzolta hát pen-nája tentájával az egymástól búcsúzó gazdát és szőlőtökét is, ennek a tőkéjét emberfőnek ábrázolva. És a fajok szerint készített rajzok alatt fajok szerint búcsúznak a haldokló szőlők:

⁶ A *Népünk és Nyelvünk* megszűnt folyóirat III. évfolyamában

a mézes szőlő, a fekete kadarka, a vörös dinka, a fehér dinka
meg a többi:

A nagy szelektől te hiven oltalmaztál,
Hogy le ne tördeljen, a karóhoz fogtál,
Ahhoz gyöngédeden engem megkötöztél:
Akkor is, jó gazdám, énvelem jót tettél.

Búcsúzó szavaim már mindjárt megszűnnek,
Mert a filokszerek engem is megölnék.
Itten vagy-e még te, én kedves, jó gazdám?
Utójára nyújtsad még a kezéd hozzám!

Fogj meg a kezeddal, ne essem a földre,
Kézszorítás helyett tegyél a csöbörbe:
Utolsó csöppjeim adom italodra!
Elbúcsúztam tőled én is, fehér dinka.

Azonban a temetésnél elmondott szavak ne a holtak szójának, hanem az élőknek épülésre és Istennek dicsőségre. Ezért a szőlőtökéket temető jámbor költő azon elmélkedik, mi e soha nem hallott veszedelem oka. Méltán hivatkozik Jóel I. részének 2-dik versére: „Vének; halljátok meg ezt, és a földnek minden lakói, hallgassátok meg: Vajjon volt-e valaha ilyen dolog a ti időtökben? És vajjon a ti atyáitok idejében volt-e?”

De tévelyegnek azok az emberek, akik hol a szárazságot, hol a sárgaföldet, hol a mocsárföldet tartják a fillokszérveszedelem okának. Nem rajtunk kívül való a végok.

„A fillokszer-csapás valódi okai feltalálhatnak”, ha tükörbe nézünk és

Meglátjuk, ha néztük számtalan bűnünket,
Melyekkel bántottuk mi jó Istenünket.

A vallástalanság árad, nevelkedik,
Keresztyén vagy zsidó egyaránt bűnhődik,⁷
Régi szertartások, mik azelőtt voltak,
Hátunk mögé vetjük, mind elmaradhatnak.

Elmaradozunk a kávéház- s kocsmákba,
Inkább, mint elmennénk a szent imaházba;
Mulatóhelyekre kuglizni, kártyázni,
Tolongva sietünk azokban részt venni.

⁷ *Bűnhődik* — mint a középkori magyar nyelvben is — itt azt jelenti, hogy bűnt elkövet.

Orcánk pirultával aztat is megvalljuk,
Mint ősszel, tavasszal ünnepekben látjuk,
Az utca szélére kiülnek kártyázni
Inkább, mint templomban vagy benn imádkozni.

— — — — —

Feltátottuk a szánk káromkodásokra,
Ég és föld urának a megbántására;
Vannak köztünk, kiknek a szavuk járása
Az odafent való Isten káromlása.

Bizony jól alkalmazza a bibliás író erre az időre Jóel próféta I. részének 5-ik versét: „Serkenjete fel részegek és sírjatok és ordítsatok mindnyájan, ti borívók, a mustért, mert elvétetett a ti szátoktól!“ És nagy erkölcsi magasságból, mély hitű alázattal adja meg az intést:

Ne restelkedjünk hát az imádkozásra,
Ne is halogassuk vénségünk napjára.
Ha még ifjak vagyunk, jusson az eszünkbe,
Bölcs Salamon mondja a mi szent könyvünkbe:

Ifjú, emlékezz meg Urad Istenedről
Ifjúságodnak is legszebb idejéből:
Ha ifjú vagy, vagy vén, menjünk imádkozni,
Hálaadásokkal az Úrnak áldozni.

* * *

Arany János a „Toldi Estéje“ című költeményébe beleiktatja Szent Lászlóról való versét is egy udvari apród szájába adva. Ugyanazt a verset nyomban meg is bírálja ő egy másik udvari apród pajkos nyelve által:

Egynek itt nem tetszik, másnak ott valahol,
Másnak a vén tatár nagyon hosszan papol,

„Egyszóval unalmas, mint a bőjti lecke...“

Attól tartok, az én olvasóim közül is sokan ezt gondolják, különösen fejtegetéseim végére. Én azonban azt hiszem, hogy a szaktudósok előtt csak úgy mutathattam be azt az érdekes irodalomtörténeti, vagy — ha úgy tetszik — néprajzi jelenséget, hogy a tizenhatodik század nemzetnevelő irodalmi műfaja, a bibliás feddő ének, világnézetével, hangulatával, nyelvével, verselésével⁸ együtt nemcsak élt, de hatott is még az elmúlt században is a fehérmegyei Vértessalja ősi magyar népe között.

* * *

⁸ Csak a rhythmicusabban verselő régi költőkre gondolok. Kis Bátori József jól érezte a magyar versnek azt a táncos lebegését, mely a metszet után

Tabajd a Vértesalján a kies Váli Völgynek egyik faluja. Fehér megyének a móri vörös boron kívül a váli fehér bora is híres. A váli hegygel, borral azonos a szomszéd Tabajdé is. Akik tehát olyan szerencsések, hogy Vál-vidéki bort ihatnak, (hát még ha éppen tabajdit!), kegyelettel emlékezzenek Kis Bátori Józsefre, a Vál-vidéki szőlők művelőjére, őrizőjére és rátermett költőjére. De ne feledjék el ezt az intését sem:

Mindnyájan, kik szőlőt, mustot, bort szeretjük,
Az imádkozást is szeretetből tegyük.

E(sz) szóm és mondásom!

Mészöly Gedeon.

Manci, Manyi.

E két hecéző leánynevünk a polgári középosztály körében nagyon népszerű, de úgy látszik, nem nagyon régiak, mert a mult századbeli szépirodalom termékeiben még nem akadt meg rajtuk a szemem. Éppen ezért nagyon meglepett az a körülmény, hogy *Juhász* (MNy. XXIV, 197) már 1661-ből való adatot talál a *Manci*-nak *Mancika* származékára. De akár régiak ezek, akár újak: milyen eredetűek?

Juhász szerint (i. b.) a *Mancika* német jövevény volna. De ezt a feltevést nem tartom elfogadhatónak, mert egyáltalán nem ismerek olyan német női személynevet, melynek ez átvétele lehetne, és a rendelkezésemre álló forrásokban nem talállok ilyent. A közhit szerint pedig a magyar *Mária* vagy *Margit* személyneveknek volnának becéző származékai; amit úgy látszik *Tolnai* is helyeselt (MNy. XXIV, 172, 174). De én ezt a feltevést sem tartom elfogadhatónak. Hogy a *Manci* végén *-ci* kicsinyítő-képző van (mint pl. *Judit: Juci, Márton: Marci, Gergely: Geci* stb.), ebben persze alig lehetne kételkedni. De mi volna akkor, ha t. i. csakugyan a *Mária* vagy *Margit* családjába tartozó származék volna, a *Manci* hangsorának *n* hangja? Csak olyan járulékos eredetű volna ez, mint amilyen pl. a *cincog, gérinc* (*Erdődi*: MNy. IX, 216), *gubanc, kolonc, suhanc, Velence*-féle esetekben? Elméletileg ez persze nem volna lehetetlen. De viszont nagyon

teszi a nyomatékkal kezdődő szólamot, odébb vetve onnan, vagy egészen kihagyva az értelmileg súlytalan kötőszót:

Tabajdon hogy || raktak volna
Ebbe' vagy a || mult századba'.

Együtt beszélgetnek, szerető jó komák:
Ennyi bor lett volna, soha nem hallották.